

Karl Marx Bir Klasik mi? “Adam Smith ve Karl Marx Üzerinden Kavramsal Bir Karşılaştırma”

Kerim Eser AFŞAR

Yrd. Doç. Dr.

Dokuz Eylül Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, Buca/İzmir/Türkiye

ORCID: 0000-0002-9853-0186

eser.afsar@deu.edu.tr

Mehmet ÖZYİĞİT

Arş. Gör.

Dokuz Eylül Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, Buca/İzmir/Türkiye

ORCID: 0000-0002-6362-9928

mehmet.ozyigit@deu.edu.tr

Öz

Bu çalışmada Smith ve Marx üzerinden tarihsel bir karşılaştırma ile Marksist iktisat teorisinin kuram içindeki yeri tartışılmaktadır. Temel paradigmalarının ortaya çıkışı açısından değerlendirildiğinde Smith, piyasanın başat olduğu toplumsal ilişkiler bağlamında, değer kaynağının emek olduğu temel savıyla yeni bir bilim dalı olarak ekonomi politığın ilk temsilcisidir. Dışlanan kavramsal yapı zemininde yükselen ve Smith'in elinde evrensellik iddiası nedeniyle tutarsız gelişen kavramlar; Marx tarafından tarihsel bir zeminde ve olguların işleyişlerinin çelişkili doğaları açıklanarak yeniden tanımlanmıştır. Çalışmanın amacı, iktisadi doktrinler bakımından klasik akımın içinde gösterilmesi öğretide halen bir tartışma konusu olan Marksizmin, klasik iktisat teorisinin olumsuzlanmasıyla tarihin tozlu sayfalarına kaldırılacak bir teori olmadığını göstermektir. Bu nedenle teorilerin temel paradigmalarını ortaya koyuşlarındaki yöntemlerinden başlayarak; her bir açıdan iktisadi olguların işleyişinin zeminine ilişkin varsayımları ortaya konmuştur. Ardından iktisadi kavramlarının üzerinde yükseldiği değer ve emek-değer teorisine dair temel yaklaşımları analiz edilerek her iki doktrinin tarihsel olarak karşılaştırılması gerçekleştirilmiştir. Bu tarihsel izlek üzerinden yapılan tartışma sonucu Marx'ın bir klasik iktisatçı olarak değerlendirilemeyeceği öne sürülmektedir. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde yöntemleri, temel varsayımları ve kavramlarının teori içerisindeki tanımlamalarıyla, tarihsel olarak iki farklı kuram ortaya çıkmaktadır. Kavramların biçimsel benzerliği aynı teorik çatı altında sınıflandırılmaları için yeterli değildir. Bu nedenle çalışmada, iktisadın genel kabullerine yönelik bir sorgulamanın gerekliliği de vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Klasik İktisat, Marksist İktisat, Emek Değer Teorisi, Piyasa, Kapitalizm

Is Karl Marx a Classic? "A Conceptual Comparison Over Adam Smith and Karl Marx"

Abstract

In this study, it's tried to discussed the location of Marxist economic theory in the theory of economics by a historical comprasion over Smith and Marx. When assessed in terms of the emergence of basic paradigms, Smith is the first representative of the economic policy as a new scientific discipline with a fundamental argument that the source of value is the labor of value, in the context of social relations dominated by the market. Concepts that rise on the ground of the conceptual structure that is excluded and develop inconsistently due to the claim of universality in Smith's hands; it is redefined by Marx on a historical ground and by explaining the contradictory nature of the workings of the phenomena. The purpose of study is demonstrate that Marxism which has discussed in Classical Theory has still contentious in economic discipline by history of economics, is not a theory to remove to dusty pages of history by negating the Classical Economic Theory. Therefore assumptions explained, starting with method of revelation the fundemental paradigm of theory and related to strata of prosses of the economic facts. Thereafter historically comparison of both doctrine by analyzing major approaches to value and Labor Theory of Value where rises their economic concepts. As a result, it's suggested that the result of discussion that implement this historical theme, Marx can not be assessed as a Classical Economist. When considered as a whole, historically two different theories emerge with the definitions of methods, basic assumptions and concepts in theory. The formal similarity of concepts is not sufficient to be classified under the same theoretical framework. For this reason, the study also emphasizes the necessity of an inquiry into the general acceptance of economics.

Key words: Classical Economics, Marxian Economics, Labor Theory of Value, Market, Capitalism

GİRİŞ

Bu çalışmada bütünsel bir bakış açısıyla iktisadi doktrin içerisinde iki kurucu üzerinden tarihsel bir karşılaştırma gerçekleştirilmiştir. Klasik ekolün niteliğini belirleyen temel kavramlar olan emek değer teorisi, sınıf analizi, sermaye birikimi ve rekabet üzerinden bu kavramların ele alınış biçimleri incelenerek; Marx’ın klasik ekole dâhil edilmesine neden olan değerlendirmelere dair bir tartışma yürütülmüştür. Çalışmada Marx’ın klasik ekole dâhil edilmesine neden olan ve her iki teorinin sert çekirdeğinde yer alan kavramlar üzerinden aslında Marx’ın bir klasik olmadığı gösterilecektir. Her iki kurucu da emek-değer teorisini kullanmakta, toplumu sınıflardan oluşturmakta, sermaye birikimi ve rekabet ile iktisadi ilişkilerin gelişimini açıklamaktadır. Oysa Marx’ın teorisi bu kavramlara yüklenen yeni anlamlarla, Marx’ın ifadesiyle baş aşağıya duranın ayakları üzerine dikilmesiyle ortaya çıkmaktadırⁱ. Böylece Smith ve Marx üzerinden tarihsel bir karşılaştırma ile Marksist iktisat teorisinin kuram içindeki yeri belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışma dört alt bölümden oluşmaktadır. Çalışmada, teorilerin temel paradigmalarını biçimlendirmelerindeki yöntemlerinden başlayarak; iktisadi olguların işleyişinin zeminine ilişkin varsayımları ortaya konmuştur. Ardından iktisadi kavramlarının üzerinde yükseldiği değer ve emek-değer teorisine dair temel yaklaşımları analiz edilerek her iki doktrinin tarihsel olarak karşılaştırılması gerçekleştirilmiştir. Bu tarihsel izlek üzerinden yapılan tartışma sonucu Marx’ın bir klasik iktisatçı olarak değerlendirilemeyeceği öne sürülmüştür.

İlk bölümde iktisadi paradigmanın oluşumu Smith üzerinden ortaya konulmuştur. Ardından ana akım teorinin omurgasını oluşturan bu teoriden Marx’ın epistemolojik bir kopuş ile nasıl başka bir paradigmayla başka bir çatı ortaya koyduğu tanımlanmıştır. Böylece ilk bölüm, yöntemin nesnesiyle kurduğu ilişkide tutarlı ve kesin bilgiler üreten yeni bir paradigmanın epistemolojik bir kopuşla ortaya çıkışına yönelik metodolojik bir ayrımı ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda çalışmanın ikinci kısmında iktisadi olarak temel kurucular olan Smith ve Marx’ın analizlerinin üzerine yükseldiği zeminler ele alınmakta ve bunlar arasındaki farklılıklar incelenmektedirⁱⁱ. Buradaki temel amaç piyasa ve kapitalizm arasındaki sahte özdeşliğin ortadan kaldırılmasıdır. Böylece ele alınan olgunun teorik bağlam içerisinde yol açtığı farklılaşmalar ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Üçüncü kısım emek değer teorisi üzerine yoğunlaşmaktadır. Toplumsal üretimde odaklandıkları alan farklılıklarının ardından, iktisadi belirlenim ilişkilerinin başında yer alan değer ve değerlerin ortaya çıkışı; toplumsal olarak iki iktisadi ekolün analizlerinin açıklanması ve anlaşılmasında değer ve değerlerin kaynağına dair açıklamaları bu bölümün odağını oluşturmaktadır. İlk bakışta Smith ve Marx’ta bu emek olarak görünse de, kavramın tanımlanışı beraberinde kurulan sistemin ilişkilerinde ve işleyişinde büyük farklılıkları getirmektedir.

Çalışmanın dördüncü kısmında Marx ve Smith'in rekabet ve sermaye birikimi teorileri ele alınmıştır. Smith'in refahı ve toplumsal ahengi sağlayan serbest rekabet kavramı, Marx'ta sınıf çatışmasını şiddetlendiren ve sermaye birikiminin sürekliliğini sağlayacak temel itkiyi oluşturmaktadır. Smith'te durağan denge durumunu ortaya çıkaran olgular, Marx'ta sonsuz sermaye birikimini ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla kavramların tanımlanmasındaki nüanslar, büyük teorik farklılıkların kaynağını oluşturmaktadır. Çalışma sonuç kısmındaki değerlendirme ile sonlanmaktadırⁱⁱⁱ.

SMITH'DEN MARX'A: PARADİGMANIN OLUŞUMUNDAN EPİSTEMOLOJİK KOPUŞA

Bir düşünce için tarihsel olarak ortaya çıkışıyla birlikte başat amacının “evrensel bir bilim olma” çabası olduğu söylenebilir. Her düşünce belirli teorik açıklamalarıyla bütünsel bir tarihsel ve evrensel bilim olma mücadelesi içerisindedir. Bunu gerçekleştirirken diğer düşünce biçimleri ve yöntemlerle düşünsel savaşım vermek zorundadır. Bütün analizler bir tanımla başlar. Ancak tanımlamaların yöntemi son derece önemlidir. Bir anda nesneleştirip, tarihselliğinden ve özgünlüğünden, zaman içerisindeki gelişim-değişim evriminden soyutlanarak, kendinde bir tarif yapılmasına neden olabilmektedir. Böylece açıklayıcılığını yitirmesi olasıdır. Bu nedenle kavramların doğalarından ziyade özgün tarihsel koşullarını tartışmak gerekmektedir.

Yöntemsel olarak kavramların ortaya çıkışı, ele alınan nesneyle kurulan ilişkinin biçimine son derece bağlıdır. Felsefe içerisinde bir tavır alış olarak nitelenebilecek bu tutum, nesneye metafizik, idealist ya da diyalektik bir yöntemle yaklaşarak içeriği açıklama girişimidir. Bu nedenle yöntem belirleyicidir. Düşüncenin toplumsal biçim almış halleri olarak şeylerin özüne dair incelemeler kendisini metafizik idealizm ile karakterize ederken; maddenin hareket yasalarını açıklayan yöntem diyalektik materyalizmde somutlaşmaktadır. Klasik ekonomi politik ile Marx arasındaki temel ayrım, açıklayacakları olguya yönelik varsayımlarından çok, bu olguyu incelemekte kullandıkları yöntem ve ele alınan nesneye dair epistemolojik kopuşla karakterize olmaktadır. Bu kopuş felsefe ve bilim çatışmasında/ikileminde ortaya çıkmaktadır^{iv}.

İktisat bilimi açısından düşünsel ve teorik yapının belirlenimi ya da temel paradigmanın ortaya çıkışı Smith^v ile başlamakta ve Ricardo ile en olgun biçimini bulmaktadır. Bu paradigma, toplumsal koşulların etkisiyle bir doğal düzen ve denge analizi olarak ortaya çıkar^{vi}. Yapısı ve tonu itibariyle oldukça hümanist olan bu teori ekonomik ilişkilerin ve itici gücünün de birey olduğunu varsayar. Zenginliğin artışı bireyin aklına, emek vermesine, yaratıcılığına ve kendi çıkarları peşinde koşmasına dayanır (Wolff ve Resnick, 2016: 37). Smith belirli bir tarihsellikte temel ekonomik birim olarak piyasanın oluşumunu, işleyişini ve gelişimini analiz etmektedir. Bu analiz içerisinde doğa bilimlerin etkisiyle diğer ekonomik olguların ya da kavramların oluşumunu, işleyişini ve gelişimini açıklar. Doğa bilimlerinin tarihsel

gelişmişliği, Smith’in temel paradigmasında denge analizi olarak yer bulur. Wolff ve Resnick’e (2016) göre de Smith ile ortaya konan bu ilk genel teori, Ricardo’nun “bu bölüm pörçük eseri elden geçir[ip], derleyip toparlayıp genişleterek... temel iktisat teorisini daha formel bir ders kitabı üslubunda sun[masıyla]...klasik siyasal iktisat veya sadece siyasal iktisat olarak” ortaya koymasıyla en olgun biçimine ulaşmıştır. Dolayısıyla başlangıcından itibaren ana akım iktisat teorisi içerisindeki gelişim, temelde Smithyen paradigmanın ve argümanlarının, iktisadi konjonktüre bağlı olarak terk edilmesi, geliştirilmesi ya da terk edilen argümanların yeni bağlamlarda yeniden ele alınması biçiminde, özü itibariyle bir epistemolojik kopuştan çok konjonktürel bir evrimleşme biçiminde gerçekleşmektedir^{vii}.

Diğer taraftan Marx, pek çok zaman klasik iktisadın içinde ya da klasik iktisadın Marksçı alternatifi olarak değerlendirilmektedir.^{viii} Buna karşın Klasik İktisadın paradigmal çerçevesinden epistemolojik kopuş Marx ile gerçekleşmektedir. İlk olarak her iki açıklama biçiminin, ele aldıkları nesnelere dair yaklaşımları birbirinden bütünüyle farklıdır^{ix}. Marx, tarihsel materyalist diyalektik bir yöntemi kullanmaktadır. Bunun nedeni maddeyi ve onun hareketini incelemesidir. Smith ve Marx, yönteme bağlı, biçimsel olarak “aynı” ya da “benzer” kavramları kullansalar da bu kavramların içeriği birbirinden farklılaşmaktadır. Marx, muğlak bir ekonomi ve buna bağlı olarak piyasa kavramını değil, onun yerine üretim biçimleri temelinde tarihsel olarak en gelişmiş biçim olan kapitalizmi ve kapitalist üretim biçimini incelemektedir. Smith’in aksine doğallık ya da denge kavramlarına bağlı bir denge yerine Marx, olguların içsel çelişkilerini ve yasalarını inceler. Bu analiz içerisinde denge arızı olarak karşılaşılan bir durumdur. Kullandığı yöntemin temel yasaları gereği sürekli bir gelişim, yadsınmanın yadsınması, durağan bir analiz yerine dinamik bir inceleme geliştirdiğini göstermektedir^x.

İKTİSADIN İKİ FARKLI ZEMİNİ: SMITH’İN PİYASASI VE MARX’IN KAPİTALİST ÜRETİM BİÇİMİ

Smith ile Marx’ın iktisadi analizlerindeki temel farklılık, toplam hâsılanın ya da toplumsal yeniden üretimin gerçekleştirilmesinde odaklandıkları evrelerin farklı olmasıdır. Smith, tüccar sermayesinin egemenliğinden üretken sermayenin egemenliğine geçişin ya da bir başka deyişle kârın kaynağının ticaret ile açıklanmasından üretim süreciyle açıklanmaya başlanmasına geçiş döneminin teorisyenidir. Kapitalist üretim biçiminin henüz tam olgunlaşmadığı, kurum ve kurallarıyla toplumsal üretimin tüm alanlarına egemen olmadığı bir dönemi analiz etmektedir (Kaymak, 2010). Bu yeni üretim tarzı, özgür emekçi yani işçiye ve manüfaktüre bağlı üretimin gelişimiyle belirlenmektedir. Dolayısıyla Smith, iktisadi varsayımlarını ve analiz sonuçlarını, sermaye ve piyasa ilişkilerinin gelişiminin toplumsal refah ve üretkenlik üzerinde geliştirici etkisinin olduğu bir kapitalist gelişim sürecinin başlangıcında üretmektedir.

Smith, fizyokratların yalnızca tarımsal alanda geçerli olduğunu ileri sürdükleri üretkenliğin, toplumsal anlamda kullanım değeri üreten tüm kesimlerde geçerli

olduğu göstermektedir. Sermaye ilişkilerinin gelişimi ve sermaye birikimindeki artış sonucu, üretken kesim olarak tarımın yanında “sermaye ilişkilerinin” geçerli olduğu tüm alanlar, Smith’te üretken faaliyet alanları olarak nitelenmektedir. Bu nitelme Smith’in geliştirmekte olan kapitalist ilişkilerin analizinde, kendinden önceki iktisadi ekollerden ileri tarafıdır. Tarihsel süreçte Smith’in bir yönetim aracı olarak gördüğü piyasa ilişkileri, toplumsal alanda refah artışının ya da bir başka deyişle daha fazla meta ve bu anlamda değer üretilmesinin temel koşulu olarak vardır. Mübadelenin genelleşmesiyle birlikte mübadelenin olduğu her alanda var olan piyasa ilişkileri, mübadele ilişkileri ile eşzamanlı işbölümü ve uzmanlaşmayı geliştirmekte ve derinleştirmektedir.

“İşbölümüne yol açan, değiş etme gücü olduğuna göre, bu bölünüşün alanı, her zaman için, değiş etme gücü ile yahut başka deyişle, piyasanın genişliği ile sınırlamak gerektir. Pazar çok küçük olursa, kendi tüketiminden artan emek ürünü fazlasının hepsini elde etmek isteyeceği başkalarının benzeri ürün fazlası ile değiş edemeyeceği için, kimse kendini, büsbütün tek bir işe vermeye özenmez” (Smith, 2006: 19).

Bu bağlamda Smith’in analizinde piyasa, öncelikle toplumların üretiminin ana amacı olan kullanım değeri üretimiyle zenginlik artışının maddi koşuludur. Piyasa dolayısıyla birlikte üretilen mallara dair gerek bireysel gerekse toplumsal anlamda bir uzmanlaşma ve iş bölümü ortaya çıkar ki bu durum aynı zamanda uluslararası ticareti ve dünya pazarının niteliğini belirleyen temel unsurdur. İş bölümü ve uzmanlaşmanın dünya pazarının niteliğini belirlemesi ise Smith’in teknik ve toplumsal iş bölümü ayırımında analizini toplumsal iş bölümü üzerine kurması nedeniyledir. Toplumsal iş bölümüne odaklanırken, teknik işbölümüne yalnızca kavramsal düzeyde değinmesi, Smith’te değer-fiyat ayırımının tam olarak gerçekleşmemesine ve ekonomik analizini kâr ve fiyat odaklı geliştirmesine neden olmaktadır. Smith, üretilen tüm malların fiyat ve ihtiyaç karşılamaya dair niteliklerinin, pazara getirildiğinde birbirleriyle karşılaşmalarını ve fiyat ilişkilerinin mübadele sürecinde piyasada oluşmasını inceler. Çünkü toplumsal yeniden üretimin dolaşım alanına odaklı bir analizle; değer yaratılması dâhil tüm iktisadi sürecin, piyasa (dolaşım alanı) içerisinde gerçekleştiğini ileri sürmektedir. Bu nedenle Smith, kendi teorik argümanlarını, evrensel bir ekonomik alan üzerinde kurgulamıştır. Mübadelenin olduğu her alanda piyasa, piyasanın olduğu her alanda ekonomi ve bu gelişen ekonomiye bağlı olarak iş bölümü ve uzmanlaşmanın gelişimi söz konusudur. Böylece toplumların tarihsel gelişimi, özü itibarıyla piyasanın ve mübadele ilişkilerinin gelişimidir. İlkel bir topluluk için geçerli olan model, aynı zamanda modern bir toplumu da tasvir edebilmektedir. Smith’in konusunu açıklamak için kullandığı tarihsel örneklerden bu durum kolaylıkla görülebilir.

Smith’in üzerinde önemle durduğu ve bir yönetim aracı^{xi} olarak gördüğü piyasa mekanizması, iktisadın temel kabullerinden biri olan değer aktarımı ve değer yaratımının sağlandığı alandır. Üretimin asıl amacı olan kullanım değeri yaratmak, piyasa ilişkileri biçimine büründüğünde; yani piyasa için üretim yapılmaya

başlandığında, piyasa genişlemesi, üretimin genişlemesine neden olur. Piyasa genişlemesi ile ortaya çıkan üretim genişlemesi üretimde iş bölümü ve uzmanlaşmayı da beraberinde getirerek, verimliliği artırır. Bu nedenle piyasa ilişkilerinin yaygınlaşması ölçek ekonomilerini gündeme getirir ve genişleme sürdükçe piyasa, mübadele değerleri üzerinden kullanım değerlerini kurumsal sınırlara ulaşıncaya kadar artırır.

Kendiliğinden ortaya çıkan bu ticari toplum ya da piyasa olgusu, Smith’te aynı zamanda toplumsal olarak bireylerin değişmeyen özelliklerine de en uygun doğal bir düzen olarak ele alınmaktadır. Özü itibariyle bireyin değişmeyen özelliği mübadele güdüsü ya da başka bir deyişle bireylerin aralarında değiş tokuş ilişkileri kurmasıdır ki bu özellik aynı zamanda Smith’te insanın toplumsallaşmasının da temel koşuludur. Bu analiz altında tarihsel olan üretim biçiminden bağımsız olarak piyasa üzerinden kullanım değerlerinin aktarılması refah yaratacaktır. Çünkü zenginliğin oluşmasından, artışına ve hatta uluslararası rekabete değin toplumsal üretimin temel belirleyicisi olan işbölümü ve uzmanlaşma bu mübadele güdüsüyle ortaya çıkmaktadır. Böylece Smith’in temel tarihsel gelişim tezi olan toplumların avcılık, toplayıcılık, tarım ve ticari toplumlar biçimindeki gelişimi, “evrensel ve değişmeyen” insan doğasına uyumlu piyasa ilişkilerinin kurulmasıyla sağlanmaktadır. Diğer taraftan devlet ekonomik bir aktör olarak bu ilişkilerin önünün açılmasında gerekli olan yasal ve kurumsal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi için vardır. Böylece piyasa, bir mekanizma olarak doğal işleyişini kusursuz biçimde gerçekleştirebilecektir^{xii}.

Serbest rekabet koşulları altında işleyen piyasada ilk olarak gerçekleşecek şey emek değerleri üzerinden tanımlı olan doğal fiyatlarla, piyasa fiyatlarının birbirine yakınlaşmasıdır. Böylece serbest rekabetin varlığı altında mallar, değerinde mübadele edilecektir. Malların değeri üzerinden mübadelesi öncelikle piyasadaki kârların normal düzeylerine gerilemesine neden olarak malların fiyatlarını ucuzlatacaktır. Aynı zamanda Smith’in analizinde piyasanın, bir kurum olarak ekonomik ilişkileri yönlendirmesi, ekonomideki merkantilist aşamadan kalan ya da mevcut sistem altında sermayenin hareketinin önündeki tekel vb. engellerin ortadan kaldırılmasının ya da engellenmesinin temel aracıdır. Rekabetin engelsiz/sürtünmesiz bir biçimde işlemesiyle piyasa mekanizması kâr oranlarının en düşük normal düzeyine gerilemesi ve toplumsal olarak ihtiyaçların karşılanmasında malların en düşük fiyatlarından elde edilebilmesinin olanaklarını yaratmaktadır. Kârların normal düzeyine gerilemesiyle piyasada eşit değişim hipotezi altında değer yaratılmayacak ancak değer transferleri gerçekleşecektir. Piyasanın değer yaratması, piyasa genişlemesi sonucunda ortaya çıkan üretimdeki verimlilik artışlarıyla olanaklı hale gelecektir. Bir bütün olarak ise malların piyasa fiyatlarının doğal fiyatlarına yakınsaması ya da eşitlenmesi, kârların böylece normal düzeylerine gerilemesi ve mal fiyatlarındaki ucuzlama ile birlikte nispi refah artışları sağlanacaktır. Böylece rekabet, piyasa aracılığıyla toplumsal üretim üzerinde egemen olabilecek, tüccar ve sanayicileri toplum yararına davranmaya

zorlayabilecektir. Diğer taraftan serbest piyasa koşullarının gerek kendiliğinden gerekse devlet müdahaleleriyle sağlanmasıyla sermaye hareketlerinin önündeki engellerin ortadan kalkması hem yeni piyasaların ortaya çıkmasına, hem de mevcut piyasa ilişkilerinin gelişerek iş bölümü ve uzmanlaşmanın dünya piyasası boyutunda gelişmesine neden olacaktır. Bu durum her bir ulusun mal üretimi ve mübadelesinden sağlayacakları toplam refahın da yükselmesini sağlayacaktır. Basit bir köy ekonomisinde de, uluslararası modern piyasaların varlığı altında da çalışan bu mekanizmada sömürü ilişkileri geçerli değildir; yalnızca piyasada rekabetin aksamaması durumunda malların piyasa fiyatlarının doğal fiyatlarından sapması sonucunda Smithyen anlamda bir “sömürü” ortaya çıkmaktadır.

Marx’ın iktisadi evrenine odaklanıldığında tarihsel olarak topluluklar arasında gelişen mübadele ilişkileri; işbölümü ve buna bağlı uzmanlaşmanın ortaya çıkardığı artık üretimi ve topluluğun ihtiyacını aşan artık ürünün topluluğun diğer ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla değişime sunulmasıyla ortaya çıkmaktadır. İlk toplumsal iş bölümü ve uzmanlaşma göçebe ve yerleşik toplulukların ortaya çıkışıyla gerçekleşmiştir. Tarihin bu anından itibaren kabileler ya da toplumlar, belirli malların üretilmesinde uzmanlaşmakta ve topluluğun ihtiyacından daha fazla bir ürünün üretilmesi olanaklı hale gelmektedir. Artık ürünün üretilmesiyle birlikte mübadele ve piyasa ilişkileri ortaya çıkar. Başlangıçta trampa ilişkisi biçiminde var olan artığın değiş edilmeye ilişkileri, iş bölümü ve uzmanlaşmanın gelişmesiyle birlikte topluluk içerisinde de bir işbölümünü ortaya çıkarır. Böylece ilkin uzak ticaret biçiminde ortaya çıkan piyasa ilişkileri, mübadelenin bir kez gerçekleştirilmesiyle topluluk içine de girmekte ve derinleşmektedir. Mübadele ilişkilerinin topluluklar arası biçimden topluluk içinde de işbölümü ve uzmanlaşmayı geliştirmesi, yine topluluk içerisinde farklı malların üretiminde uzmanlaşmış kişileri ortaya çıkarmakta ve böylece toplumsal olarak meta üretimindeki çeşitlilikle birlikte daha fazla mübadele için mal üretimi olanaklı hale gelmektedir. Bu anlamıyla birinci büyük işbölümünden günümüze, toplumların ihtiyaçlarının üstünde bir üretimi olanaklı kılan şey, üretim tekniğinde ve üretimin bilgisinde meydana gelen gelişmelere bağlı olarak, işbölümü ve uzmanlaşmadaki gelişmelerdir. Tarihsel olarak dünya pazarının ortaya çıkışı ve günümüz kapitalist üretim biçiminin kendisini muazzam meta yığınları biçiminde ifade etmesi, üretim ilişkilerinin toplumları getirdiği özgün gelişmişlik düzeyinin her anında piyasa ilişkileri, her ne kadar gerek şart olsa da işbölümü ve uzmanlaşmanın bir sonucu olarak var olur (Marx, 2004a: 47-53). Kabileler arası uzak ticareten topluluk içi mübadele ilişkilerine, uzak deniz ticaretinden uluslararası ticarete değin piyasa ilişkileri, toplumların refahının artışının temel koşulu olmak yanında mübadele ilişkilerinin ya da ticaretin pozitif toplamlı ancak sınırları olan bir oyun olmasının olanaklarını ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla “inanılagelenin” aksine Marx’ta da dış ticaret olumlanan bir olgudur ve dış ticareten ya da mübadeleden iki taraf da kazanır, ancak bir taraf daha fazla kazanmaktadır^{xiii}.

Marx, toplumsal yeniden üretimi alanlarına ayırarak, değer yaratılması ve gerçekleşmesi arasında bir ayrımla, üretim alanına odaklanarak iktisadi analizlerini gerçekleştirir. Marx'ın kuramı, diğer tüm iktisatçılardan farklı olarak, belirli bir tarihselliğe sahip, mekânsal bir boyutta gelişen kapitalist üretim biçimini zemin kabul etmiştir. Bu hayati farklılık, tarihsel gelişimi içinde incelenen her kavramın belli bir üretim biçimi altında tanımlanması uğraşını ve elde edilen tüm sonuçları radikal bir biçimde farklılaştırmaktadır. Marksist iktisat teorisinin^{xiv} klasik ekolden farkı, iktisadi kavramları kapitalist üretim ilişkileri bağlamında tanımlaması ve bu kavramların içsel çelişkilerini kavramların tarihsel hareketi üzerinden ortaya koymasındır. Kapitalist üretim biçimi, salt piyasa mekanizması üzerinden tanımlanabilecek bir kavram olarak ele alınmamaktadır. Kapitalizm ile piyasa arasındaki sahte özdeşliğin^{xv} kaldırılması durumunda, Marx'ın diğer klasik iktisatçılardan farklı bir teori geliştirdiği görülebilir. Kapitalizmin kendisi dışındaki tüm üretim biçimlerinden farklı olarak toplumsal yapıya uymak yerine, toplumsal yapıyı dönüştürmesi iktisadi ilişkilerle kapitalist ilişkiler arasında özdeşlik kurulamayacağı anlamına gelmektedir. Bu bağlamda Smith piyasanın teorisyenidir, Marx ise kapitalizmin teorisyenidir.

Marx, Smith'in piyasa üzerinden tanımladığı tüm analizlerde odağı piyasadan (dolaşımdan) üretime kaydırmıştır. Smith'te bir köy ekonomisinde peynir üreten ve yumurta üreten iki üreticinin piyasada karşı karşıya gelmesi ile büyük bir şirketin doğrudan kâr elde etmek için üretim yapması arasında fark yoktur. Smith'in piyasası altında faaliyet gösteren kapitalistler, üretimi doğrudan kâr elde etmek için örgütlediklerinde, bir başka deyişle üretimin amacı genelleşmiş meta üretimi biçimine dönüştüğünde, toplumsal üretim biçimi, kapitalist üretim biçimine dönüşmektedir. Bununla birlikte kapitalist üretim biçimi altında, Smith'in toplumsal koşulları veri alan teknik iş bölümü ve uzmanlaşması, üretimin sürekli genişlemesiyle üreticileri üretim araçlarından koparan ilişkileri (ilkel birikimi) doğurmaktadır. Böylece üretimin üzerinde yükseleceği ve iktisadi bir kavram olarak değerden bahsedebilmenin olanaklarını sağlayan özgür üreticiler ya da işçiler, tarih sahnesine çıkmaktadır^{xvi}. Dolayısıyla iktisadi ilişkilerin üretimin özgür emekçilerin yani işçilerin emek gücünü kullanarak kâr elde etmek için örgütlenmesi, kapitalizmin ortaya çıkması anlamına gelmektedir. Smith'in analizinde ayrıcalıklı bir kavram olan piyasa, Marx'ta yerini üretime bırakmıştır. Marx'a göre piyasa için kâr amaçlı yapılan üretim, toplumsal ilişkilerin de şekillendiği bir alandır artık. Smith'te adil olan piyasada toplumsal sınıflar doğal fiyatlar üzerinden hak ettiklerini alırlarken, Marx'ta genelleşmiş meta üretimiyle yani emek gücünün ortaya çıkması sonucunda, değişim, bölüşüm ve sömürü ilişkilerinin gerçek zeminleri ortaya çıkmaktadır^{xvii}.

Marx'ın kapitalist üretim biçiminin analizinde piyasa, bireysel kapitalistlerin rekabetin baskısı altında toplam sermayeleriyle orantılı biçimde genel kâr oranından paylarını alma mücadelesini verdikleri bir alandır. Piyasa, belirli bir üretim maliyetine bağlı olarak oluşan üretim fiyatları ile pazara gelen malların

piyasa fiyatlarının belirlendiği alandır. Burada üretim maliyetlerine bağlı olarak oluşan fiyatlar ile arz ve talebe bağlı olarak bu üretim fiyatlarından sapan piyasa fiyatları ilişkileri ortaya çıkar. Böylece bütünsel bir analiz açısından birincil olarak belirli bir toplumsal ortalama emek zamanına üretilmiş metaların maliyetleri üzerine genel kâr oranının eklenmesiyle oluşan üretim fiyatları, ikincil olarak bu belirli üretim fiyatlarına sahip metaların piyasa koşullarına bağlı olarak yani arz ve talebin etkisiyle meydana gelen piyasa fiyatları, tümüyle piyasada cereyan eden ekonomik ilişkilerin belirleyenleri olarak aynı zamanda piyasa koşullarının üretilen malların fiyatlarına etkilerinin belirleyicilikleri bağlamında oluşur.

Dolayısıyla Marx’ın evreninde piyasa, üretim sürecinde belirlenen ilişkilerin bir anlamıyla somut olarak ortaya çıktığı bir alan olarak iktisadi analize dahil edilmektedir. Smith’in aksine piyasa Marx’ın evreninde “kapısında işi olmayan giremez^{xviii}” yazan ve bir bütün olarak toplumsal üretimin yeniden ve yeniden gerçekleştirildiği, üretim sürecinin belirlenimi altında bireysel kapitalistler arasındaki rekabetin ve bu rekabet baskısıyla üretilen metaları gerçekleştirme mücadelelerinin alanıdır. Unutulmamalı ki meta satılmadığında ya da gerçekleştirilmediğinde, meta olarak meta olmasından yani kullanım değeri olma niteliğinden hiçbir şey kaybetmezken; aynı durum değişim değeri açısından meta sahibi olarak üreten kapitalistin iflasına kadar gidebilecek bir dizi çetin duruma karşı karşıya kalabileceği anlamına gelmektedir. Dolayısıyla piyasa, meta sahipleri ile (yani değişim değerleri olarak metalar ile) bu metalara ihtiyaç duyan, onlar için kullanım değerleri ifade eden meta talep edenlerin karşı karşıya geldiği her yer olarak tanımlanabilir. Toplumsal yeniden üretim ilişkilerinin rekabet üzerinden gerçekleşme şekli bireysel kapitalistler arasındaki rekabeti ve piyasa koşullarını belirlemektedir. Diğer taraftan bireysel kapitalistler arasındaki rekabetin alanı özellikli bir meta olan emek gücü gündeme geldiğinde, emek gücünün değerinin belirlenmesi mücadelesinin verildiği sınıf savaşımının alanı biçimine dönüşmektedir. Dolayısıyla metanın niteliği üretim ilişkileri temelinde piyasanın biçimini belirlemektedir.

SMITH VE MARX’TA DEĞER TEORİSİ: EMEK-DEĞER TEORİSİNİN İKİ FARKLI GÖRÜNÜMÜ

Olgusal olarak ortaya çıkan somut, pek çok belirleyenin eş anlî etkisi altında oluşmaktadır. Dolayısıyla birden çok belirlenim ilişkisinin bir arada işleyişiyle ortaya çıkan piyasa ve piyasa ilişkileri sisteminin anlaşılması, bu belirlenimlerin soyutlanarak ilişkilerinin açıklanmasını gerektirmektedir. İktisadi belirlenim ilişkilerinin başında, değer ve değerlerin ortaya çıkışı gelir. Toplumsal üretimde odaklandıkları alan farklılıklarının ardından, toplumsal olarak değer ve değerlerin kaynağına dair açıklamaları iki iktisadi ekolün analizlerinin açıklanması ve anlaşılmasında temel unsur olarak ortaya çıkar. İlk bakışta Smith ve Marx’ta değerlerin kaynağı emek olarak görünse de, kavramın tanımlanışı ve üretim ilişkilerindeki yeri konusunda önemli farklılıklar söz konusudur^{xix}.

Smith’e (2006: 30; 51-52) göre “Emek bütün malların mübadele değerinin gerçek ölçüsüdür.” Ancak Smith’in değeri, bazı durumlarda emek tarafından belirlenen bir şey, bazen belirli bir nesnenin faydalı oluşuna bağlı olan bir olgu, bazen de o nesneye sahip olmanın imkân tanıdığı başka malları satın alma gücü biçiminde çeşitli şekillerde tanımlaması; klasik iktisat kuramı içinde değere ilişkin tutarlı bir açıklamanın getirilememesine neden olmuştur^{xx}. Smith, değeri her ne kadar, kullanım değeri ve mübadele değeri olarak ikiye ayırsa da; kullanım değerini bir tarafa bırakarak mübadele değerinin yani açıklamalarında mübadele değeri ile aynı anlama gelen fiyatın belirlenmesi üzerinde durur. Ancak Smith, emeğin malların mübadele değerini oluşturmasının yalnızca özel mülkiyet öncesi üretim dönemlerinde geçerli olduğunu ileri sürmektedir^{xxi}.

Smith ürünlerin içerdikleri emek miktarlarıyla orantılı bir biçimde mübadele edilebileceklerini, emeğin harcanmasının yanında emeğin yoğunluğunun ve niteliğinin de değerin belirlenmesinde etken olduğunu belirtse de özel mülkiyetin toplumlara egemen olmasıyla ve diğer üretim faktörlerinin özel mülkiyet altına alınmasıyla birlikte, mübadele değerinin yani fiyatın belirlenmesinde toprak vb. değişkenlerin de etkili olduğunu ileri sürmüş ve değeri, bu üretim faktörlerinin karşılıkları olan ücretlerin yanında kârların ve rantların toplamıyla açıklamıştır. Daha sonra değer tartışmasında ücret, kâr ve rant değerinin, bunların satın alabilecekleri ya da üzerinde egemen olabilecekleri emek miktarlarıyla ölçüldüğünü ifade etmiştir. Smith’e (2006: 52-60) göre,

“Birtakım kişilerin elinde mal mevcudu birikti mi, bunlardan kimi tabii, bu mevcudu, hamarat kişileri işe koşmak için kullanır. Bunların yaptığı işin yahut bunların emeğinin gereçlere kattığı değerin satışından kazanç elde etmek için, onlara bu kimselere gereç ve geçim maddesi sağlar. Tamamlanan yapıt; para, emek veya mal karşılığı değiştiği zaman, gereç bedeli ile işçi ücretlerinin ödenmesine yetecek olandan başka, bu işte mal mevcudunu talihin eline bırakmayı göze alan girişimcinin kârları için, fazladan bir şey verilmek gerektir. Böylece, işçilerin gereçlere katmış olduğu değer, bu durumda, iki kısma dönüşür. Bir kısmı ile onların işçiliği, öteki ile işçileri çalıştıranın, peşin verdiği gereçler ile ücretlerden oluşan mal mevcudunun tümü üzerinden, kârı ödenir.

...Bir ülkenin arazisi baştanbaşa özel mülk haline geldi mi, bütün öteki insanlar gibi toprak sahipleri de ekmediklerini biçmeye bayılır; toprağın doğal mahsulü için bile, bir bedel isterler.

...bu kısmın pahası, toprak için verilen rantı vücuda getirir; çoğu malın fiyatına giren üçüncü bir terkipçi unsuru oluşturur.

Bir malın fiyatı, toprak rantı ile emek ücretlerini ve o malı yetiştirip hazırlayarak pazara iletmek için kullanılan mal mevcudu kârını, doğal kertelerine göre ödemeye yetecek olandan ne az ne çok ise, bu mal, doğal, denilebilecek fiyatına satılmaktadır.”

Böylece Smith’in açıklamalarında bir metanın değeri ya da fiyatı ücret, kâr ve rantın toplamından oluşmaktadır. Özel mülkiyet koşullarının egemenliği altında fiyatların belirlenmesi için kârların ve rantların ücretlere eklenmesi gerekliliği, Smith’in fiyat ya da değer kuramına bir “ekleme kuramı” denilmesine neden olmuştur (Hunt,

2009: 83). Bu açıklamalarının ardından Smith malların değerlerinin, toplumsal olarak bu üç sınıfın gelirini oluşturan, ücretler, kârlar ve rantlardan oluşacağı sonucuna varır. Çünkü ona göre belirli bir üretimin gerçekleştirilebilmesi için emeğe, toprağa ve üretim araçlarına ihtiyaç vardır ve her biri üretim sürecinde hangi ölçüde kullanılıyorlarsa, ortaya çıkan toplam değer kitlesinden paylarını yani gelirlerini almalıdırlar. Bu açıklamaların ardından Smith, emeğin malların mübadele değerini oluşturduğu varsayımından uzaklaşarak üretim maliyetine dayanan bir değer açıklamasına yönelir (Kazgan, 2010: 76).

Smith üretim maliyeti kuramına geçiş ile birlikte tüm açıklamalarını fiyatlar üzerinden kurmaya başlamaktadır. Malların piyasa fiyatlarıyla doğal fiyatlarını birbirinden ayırmakta ve kısa dönemde geçerli olan piyasa fiyatını, malın piyasada herhangi bir anda etkisinde bulunduğu arz ve talep koşulları gibi arızı etkenlerce belirlenen doğal fiyat etrafında dalgalanan bir fiyat biçimi olarak tanımlamaktadır. Malların doğal fiyatları ise uzun dönemde geçerli olan fiyatlarıdır ve rekabet şartları altında uzun dönemde piyasa fiyatının meyledeceği, malın maliyetini oluşturan unsurlar olan ücretin, kârın ve rantın doğal oranlarını karşılamaya yetecek olan bir denge fiyatını ifade etmektedir (Hunt, 2009: 85; Smith, 2006: 60).

Değerin gerçek ölçüsünün emek olduğunu savunan Smith malların itibari fiyatlarını ise şöyle tanımlamaktadır:

“Aynı gerçek fiyat, her zaman için aynı değerdedir. Lâkin, altın ve gümüş değerindeki değişimler yüzünden, aynı itibari fiyat, kimi zaman pek başka değerlerde olur” (Smith, 2006: 36).

Çünkü Smith’e (2006: 33-34) göre;

“her mal çoğu kez emekle değil, başka mallarla değişilip, o şekilde onlarla kıyaslanır. Onun için, malın değişim değerini, satın alabileceği emekle değil, başka bir malın miktarı ile takdir etmek daha doğaldır. Hem çoğu kimse belirli bir mal miktarının ne demek olduğunu, bir emek miktarından daha iyi anlar. Birisi gözle görülür, elle tutulur bir nesnedir. Öteki ise soyut bir kavramdır. Yeterince anlaşılır bir şekle sokulabilirse de, öyle pek doğal ve belli değildir.”

Değerin ölçüsü ve metaların değerlerinin belirlenmesi konusundaki muğlaklık Smith’te değerler ile fiyatlar arasındaki ilişkilerin birbirinin içine girmesine neden olmaktadır. Değer ölçüsü arayışı Smith’in fiyat açıklamalarındaki dalgalanmanın temel nedeni olarak değerlendirilebilir.

Marx (2004a: 228-232), değer yaratılmasının yegâne kaynağı olan emeği açıklarken, analizine emek ve emek gücü arasında bir ayrımla başlar. Çünkü emek bir bütün olarak kişinin kendisini ifade etmektedir. Bir başka deyişle emekten bahsedildiğinde canlı bir organizma olarak insanın kendisi ve üretken faaliyeti tanımlanmaktadır. Ancak emek gücü, kişinin üretebilme potansiyelini ifade eder. Kapitalist üretim biçiminin özgün niteliği nedeniyle, emek gücü, toplumsal olarak tanımlı belirli bir işgünü süresince belli bir ücret karşılığı kapitaliste kiralanmaktadır. Böylece üretimin koşulu olan üretim araçlarıyla emek gücü

kapitalist tarafından üretim alanında bir araya getirilirler. Değerin yaratıldığı ve bütün bir sömürü ilişkilerinin gizli olduğu alan burasıdır.

Emek gücü, kişinin üretebilme potansiyelinin metalaşmış biçimini ifade eder. Dolayısıyla nasıl meta bizim dışımızda bir şey ise emek gücü de kişinin kendisi dışında, kişi tarafından mülk edinilebilir bir şeydir. Bu aynı zamanda kapitalist ve emek gücü sahibinin pazarda iki meta sahibi olarak karşı karşıya gelmelerinin de koşuludur. Emek gücünün değeri, işçinin üretebilme potansiyelini bir sonraki güne aynı verim ve güç (üretkenlik) ile yeniden sağlayabilmesi için tüketmesi gereken metaların değerleri toplamıdır. Kapitalist üretim biçiminde emek gücünün değeri, belirli bir işgününün belirli parçasını oluşturur ve her defasında bir fazla ile birlikte emek gücü tarafından yeniden üretilmektedir. İşçinin, işgününde emek gücünün değerini yarattığı bu kısım gerekli emek zamanı, emek gücünün değerini aşan ve kapitalistin üretim araçları sahipliğine dayanarak el koyduğu kısım da artı emek zamanı olarak tanımlanmaktadır. İşçinin meta olarak sahip olduğu emek gücünün kapitalist için kullanım değeri, kendi değerinden daha fazla bir değer üretebilmesidir. Emek gücü belirli bir ücret (mübadele değeri) karşılığında kapitaliste kiralanmakta ve kendi değerinden daha fazla bir değeri işgünü içinde üretmektedir^{xxii}.

Üretim sürecinde emek gücü ve üretim araçlarının bir araya getirilmesiyle değer ve kapitalist üretim biçiminde özgün haliyle sömürü ilişkilerini de ortaya çıkararak artı değer üretilmiştir. Artı değer de üretilmesiyle birlikte kapitalist dolaşım alanına geri döner. Elindeki metaları piyasaya giderek gerçekleştirmeye; yani meta sermaye biçimindeki sermayesini tekrar para sermaye biçimine çevirmeye çalışır. Satış olduğunda yani metalar gerçekleştiğinde ise kapitalist artık elinde sürece başladığından daha büyük ($P+\Delta P$) bir para sermaye ile üretim sürecine yeniden başlar.

Artı değer ile kâr arasındaki fark burada ortaya çıkar. Her ne kadar kâr fikri ya da amacı artı değerden önce var olsa da, artı değer üretim aşamasını imlerken, kâr dolaşım aşamasını imlemektedir. Artı değer üretim sürecinde yaratılır. Üretim araçları ve emek gücünün bir araya getirilmesiyle başlangıçta bunlara harcanan değerden daha büyük bir değer kitlesine sahip metalar üretilir ve artı değer yeni üretilen metalar tarafından içerilir. Ancak kapitalistin sermayesiyle olan ilişkisi başlangıçtaki ve yeniden üretim sürecinin sonundaki para sermaye kitleleri arasındaki büyüklükle ilişkili olduğu için, kapitalist, kârın yaratıldığı alan olarak dolaşım sürecini görmektedir. Çünkü kapitalistin üretim sürecinde üretilen artı değer kitlesiyle kurduğu ilişki üretime yatırdığı toplam sermayesi üzerindedir.

Toplumsal yeniden üretim süreci Marx'ta, para sermayenin dolaşım sürecinden geçerek, sermayenin bir başka biçimi olan üretken sermayeye dönüşümüyle başlamaktadır. Bu dönüşüm, üretim araçları ve emek gücünün satın alınmasını ifade eder. Marx'ın değişmeyen sermaye olarak kavramsallaştırdığı makine ve teçhizat, eşit değişim hipotezi gereği değerinde mübadele edildiği için üretime ancak kendi

değeri nispetinde değer katar. Bu nedenle makine ve teçhizat, üretim organizasyonunda ilave bir değer yaratamaz. Sermayenin dolaşım sürecinden kısmen çekildiği yani sürecin dışında kaldığı bir zaman olarak tanımlanan üretim faaliyeti sonucunda ortaya çıkan metalar, başlangıçtan daha fazla bir değer içeriği ile süreci tamamlamaktadır. Marx'ın değişen sermaye olarak kavramsallaştırdığı emek gücü, üretimden kendi kattığı değer oranında pay alırsa, üretimde bahsi geçen değer artışı ortaya çıkmayacaktır. Ekonomideki diğer tüm metaların aksine emek gücünün ücreti (mübadele değeri) ile üretime kattığı değer (kullanım değeri) arasında bir fark ortaya çıkması durumunda, emek gücünün üretimde kullanılması ilave bir değer yaratımı anlamına gelir. Emek gücünün kullanım değeri ile değişim değeri arasındaki bu fark nedeniyle üretim, değer yaratan bir alan haline gelmekte, bir başka deyişle artı-değer ortaya çıkmaktadır. Artı-değer, üretimde emek gücünün yarattığı değerle (kullanım değeri) ücret (mübadele değeri) arasındaki farktır. Emek gücü kendi değeriyle birlikte bir fazlayı metalara katmış ve kapitalist üretim ilişkileri içerisindeki “yoktan var etme süreci” yani artı değerün üretimi artık gerçekleşmiş ve artı değer metanın değerine üretim sürecinde eklenmiştir. Emegin yarattığı değerden daha az bir pay alması, üretim alanında ortaya çıkan sömürdür ve sermayenin kendini sürekli genişletmesinin ve kapitalistin kârının kaynağıdır. Smith'in rekabetçi piyasaları altında gerçekleşen üretim alanı, sürekli azalan kâr oranları sonucunda ücret ve rantların artmasıyla toplumsal refah yaratan bir mekanizmayken, Marx'ta sömürü yaratan ve kârın esas kaynağı olan bir alan haline gelmiştir. Toplumsal yeniden üretimin karşı karşıya kalınan üçüncü aşaması, başlangıçtan daha fazla bir değer içeriğine sahip ve farklılaşmış metaların gerçekleştirilmesidir. Bu ise yeniden dolaşım alanına ya da piyasaya dönüşle mümkün olmaktadır. Artık elinde meta sermaye biçimindeki değeri kapitalist, piyasaya götürerek tekrar para sermaye biçimine dönüştürmeye çalışır. Üretken kapitalistin eline başlangıçta üretime yatırdığı para sermaye ya da değer miktarından daha fazla bir değer ya da para sermaye burada geçmektedir. Bu fazla değer, üretim alanında emek gücü harcanmasıyla oluşmaktadır.

MARX VE SMITH'İN REKABET ANALİZİ VE SERMAYE BİRİKİMİ

Rekabet kavramı hem Smith hem de Marx için merkezi öneme sahip bir kavramdır. Smith'te rekabetin refah arttırıcı etkileri, belirli bir toplumsal sınıf temelinde sınırlandırılmıştır. Kapitalistler arası rekabet kâr oranlarının normal düzeye indirerek mal fiyatlarının doğal fiyatlar düzeyine yakınsamasının ya da denk düşmesinin temel itkisini oluşturmaktadır. Rekabet, kalıcı teknelci eğilimlerin ortaya çıkmasını engellemekte ve bir sektörde ortaya çıkan olağanüstü kârları düşürmektedir. Serbest rekabet, üretilen malların kalitesini arttıracak ve maliyetlerini düşürecek yeniliklerin ortaya çıkmasını sağlayacak bir güdü yaratır. Rekabette öne geçen firma, bu nedenle yüksek kâr marjlarıyla çalışmaya başlar; ancak serbest rekabet, ortaya çıkan yeniliklerin yayılmasını sağlayarak olağanüstü kârları ortadan kaldırır. Sürecin tamamı sektörler arası kâr oranlarının eşitlenmesini sağlamak ve doğal fiyatlarla piyasa fiyatları birbirine yakınsamaktadır. Bu sürecin

sağlıklı çalışabilmesi için devletin rekabet sürecini zedeleyecek imtiyazlı şirketlere doğal tekel durumunun olduğu sektörler dışında verdiği beratları kaldırması gerekir. Bu bağlamda serbest rekabet kâr oranlarını düşürerek kapitalist sınıfın kalıcı bir biçimde güçlenmesini engellemekte ve aşırı kârları yok ederek optimal kaynak dağılımını sağlamaktadır. Smith için sınıflar arası rekabet, toplumsal refahı azaltacak etkiler yaratır. Emekçiler arası ve toprak sahipleri (köylüler) arasında rekabet ücretlerin düşmesiyle sonuçlanan süreçlerdir. Ücretlerin düşmesi toplumsal refahın azalmasına neden olur. Toplumsal sınıflar arası rekabet, iktisadi bakımdan güçlü olan sınıfın lehine sonuçlar doğurmakta ve benzer bir biçimde ücretlerin kârlara oranla azalmasıyla sonuçlanmaktadır. Smith'e göre “kendi çıkarlarını toplumun genel çıkarı olarak gösterebilen” kapitalistlerle toplumsal çıkarlar arasında bir uyumsuzluk, diğer toplumsal sınıfların çıkarları ile genel toplumsal çıkarlar arasında bir uyum vardır. Bu nedenle sınıf içi rekabet, kapitalistler arasında rekabetle sınırlandırılmalı, diğer sınıfların, sınıf içi ve sınıflar arası rekabeti engellenmelidir^{xxiii}.

Smith'te rekabet ve sermaye birikimi, süreklilik arz etmeyen belirli bir süre sonra ekonomilerin durgunluğa girişiyle durağan durum dengenin gerçekleştiği bir süreci tanımlamaktadır. Smith sermaye birikimini üretimde rol alan faktörlerin toplam hasıla içerisindeki paylarının değişimine bağlı olarak ele almaktadır. Sürecin başlangıç aşamasında doğal faktörlere oranla sermaye faktörünün küçük olması nedeniyle kâr oranları yüksektir. Ancak sermaye birikimine bağlı olarak sermaye faktörü bollaştıkça kâr oranları azalacaktır. Bunun nedeni sermaye birikimindeki başlangıçtaki yüksek kârlara bağlı olarak artan işgücü talebi nedeniyle ücretlerdeki artıştır. Gerek kârların azalışında gerekse de ücretlerdeki yükselmeye azalan verimler yasası geçerlidir. Başlangıçta sermaye birikimine bağlı olarak ücretlerin yükselmesiyle birlikte nüfus artar ve ekonomi ulaşabileceği refah sınırlarına erişir. Ancak bu durumun ardından azalan verimlere bağlı olarak birikim yavaşlar ve kâr oranları faiz oranları düzeyine gerileyerek ekonomi durgunluk aşamasına girer ve durağan durum dengesine ulaşılır (Kurz, 2010).

Marx için rekabet, sermaye birikimine içkin bir kavramdır. Toplumsal ortalama kâr oranının üzerinde bir kâr arayışı, Marx'ta rekabetin temel itkisini oluşturmaktadır. Ortalama kâr oranından yüksek kâr arayışına giren kapitalistler için yapılması gereken üretim alanında sermayenin organik bileşimini ve/veya artı değer oranını yükseltmektir. Çünkü organik bileşimlerdeki farklılıklar, sermayelerin ürettikleri artı değer kitleleri, metallerinin değerleri ve sahip oldukları kâr oranları; devir dönemlerindeki farklılıklar, eşit büyüklükteki farklı üretim alanlarındaki sermayelerin eşit dönemlerde eşit kârlar üretmemesinin ve bu nedenle farklı kâr oranlarına sahip olmalarının nedenleridir (Marx, 2004c: 136-137). Kapitalist açısından bu rekabette öne geçme mücadelesinin iki biçimi söz konusudur: mutlak ve nispi artı değer^{xxiv}. Rekabette öne geçmek için çalışma saatlerinin uzatılması veya reel ücretlerin düşürülmesi gibi mutlak artı değeri arttıran yöntemler kullanılabilirken, bu yöntemlerin sınırları nedeniyle kapitalistler emek verimliliğini

arttıracak teknik ilerlemeleri geliştirmek, bir başka deyişle nispi artı değeri arttırmak zorunda kalırlar. Her bir bireysel kapitalist üretkenlik artışı ve verimlilikte öne geçmek amacıyla sermayesinin organik bileşimini arttırarak meta maliyetlerini dolayısıyla fiyatlarını düşürerek rekabette üstünlük mücadelesine girmektedirler. Böylece sistemin krizlerle kendisini dışı vuran içsel çelişkisinin yasası olarak “kâr oranlarının düşme eğilimi yasası” ortaya çıkar. Daha fazla kârlılık ile sermaye birikimi arasındaki ters orantı sistemin temel eğilimi olan sermayenin bu tarihsel paradoksunu gün yüzüne çıkarır. Doğası gereği ne kârdan ne de sermaye biriktirmekten vazgeçemeyen, devamlı olarak üretim maliyetlerini düşürüp, emek üretkenliğini arttıran daha az canlı emek ile daha fazla miktarda sermayeyi harekete geçirmek isteyen, dolayısıyla sermayenin organik bileşimini yükselterek kâr oranlarını minimize edip, zaten anarşik yapısından kaynaklı sürekli kırılmalar yaşayan kapitalizm, çelişkilerini iyice derinleştirir.

Kendisi bir sonuç olarak ortaya çıkan ortalama kâr ve genel kâr oranı kapitalist üretim biçimi içerisinde bir kez oluştuğunda artık bir neden haline dönüşmekte ve sistemin bütün yeniden üretim ilişkilerini belirleyen bir etmen olarak ekonomik ilişkiler içerisindeki yerini almaktadır. Bu ortalama kâr oranı tıpkı üretim fiyatları gibi bir dengeyi ifade etmemekte aksine bireysel kârların etrafında dalgalandığı bir momenti oluşturmaktadır. Böylece toplumsal emeğin ve sermayenin üretim alanları arasındaki tasnifini gerçekleştirmektedir. Planlamanın doğası gereği mümkün olmadığı kapitalist üretim biçimi için fiyatlar ve daha genel olarak da ortalama kârlar toplumun hangi alanda hangi metadan ne kadar üreteceğinin belirlenmesini sağlamaktadır. Gerçekleşen ya da gerçekleşmeyen metalar bu moment etrafındaki dengeden sapışların göstergesi olarak bireysel kapitalistlerin iflaslarıyla öğrenilir. Ancak asıl sorun nasıl olur da bireysel kapitalistlerin birbirini dengeleyen iflaslarının toplumsal bir genel hal aldığıdır. Burada devreye toplumsal olarak yeniden üretimin gerçekleştirilememesi girmektedir. Her ne kadar başlangıçta sorun bu toplumsal yeniden üretimde görülse ve meta mübadelesinde para ve metanın birbirinden ayrılması olarak tanımlansa da krizin nedeni gerçekleşmeyen metalar değildir. Aksine kriz nedeniyle meta realizasyonunda kopuşlar gerçekleşmektedir. Dolayısıyla kriz; kâr oranlarının düşme eğilimi nedeniyle toplumsal yeniden üretimin gerçekleştirilememesi, sermaye birikiminin olanaksız hale gelmesidir. Olgunun temelinde üretici güçlerin gelişmesi ile üretici güçler ile üretim/mülkiyet ilişkileri arasındaki çelişki yatmaktadır. Kendi iç yasalarının yine kendinin ürettiği çelişkilerle tıkanması, Marx’ın “*Kapitalist üretimin gerçek engeli, Sermayenin Kendisidir*” öngörüsünü doğrular niteliktedir.

Rekabetçi süreç, Marx’ta da Smith’te olduğu gibi kâr oranlarının eşitlenmesine dönük bir eğilim yaratır. Ancak bu eğilim aynı zamanda kendi içinde kar oranlarının farklılaşması eğilimini de taşımaktadır. Smith’in rekabet sürecinde doğal fiyatlara yakınsayan piyasa fiyatları, Marx’ta aynı rekabet süreci içinde bu yakınsamayı tersine çeviren dinamikleri de içinde barındırmaktadır. Bu nedenle rekabet tekeldi eğilimleri yıkan unsurların yanında sermayenin geçici bir formu olan tekellerin

ortaya çıkmasının da bir nedenidir. Bu nedenle Marx'ta rekabet sabit bir doğal fiyatın olamayacağını ortaya koyar. Rekabetçi süreç, üretim alanında biçimlendiği için tüm doğal fiyatların (değerlerin) sürekli değişmesine neden olur. Smith'te optimum bölüşümü sağlayarak refahı arttıran rekabetin Marx'ta böyle bir misyonu yoktur. Tüm klasik ve neoklasik teoride rekabetin varlığıyla sağlanan optimum bölüşüm ve dağılımın sağlanması anlamına gelen kâr oranlarının eşitlenmesi, Marx'ta değer ve fiyatların yakınsaması veya birbirinden sapmasını sağlamakta; optimizasyon için bir anlam ifade etmemektedir. Smithyen geleneğin devamı ile ortaya çıkan rekabet-tekeli dikotomisi, Marx'ta söz konusu değildir. Marx'ta tekeli, rekabet sürecinde sermayenin aldığı bir ara formdur ve rekabet tekeli, tekeli de rekabeti doğurur.

Sermayenin birikim eğilimi içerisinde bireysel kapitalistler arasındaki rekabetin de baskısıyla daha fazla artı emeğe, artı değer ve kara el koyma amacıyla devreye giren nispi ve mutlak artı değer yarışında öne geçme mücadelesi toplumsal sermayenin üretici güçlerinde bir artışa neden olmakla birlikte, bu kapitalistler arası rekabet, işgünü üzerinden sınıflar arası mücadele biçimine bürünür. Emek gücünün daha fazla sömürülmesi ki bu yöntemin fiziki sınırları vardır ya da nispi olarak azalan aynı emek gücü kitlesinin daha fazla değişmeyen sermayeyi yani üretim araçlarını harekete geçirmesiyle aşılmaya çalışılır. Bu nedenle kapitalistler arası rekabet, sınıf çatışmasının bir parçasıdır. Kapitalistler ile işçiler arasındaki bu çatışma işgünü üzerinden sömürü koşullarının sınırlandırılması amacıyla gerçekleşmektedir. Sınıf içi rekabetin sınıflar arası mücadeleye dönüşmüş biçimi bir bölüşüm sorunu olmaktan daha çok işgününün sınırlandırılması üretim sürecinde işçinin bütün bir işgününün ne kadarını kendi emeğinin değerinin karşılığı olarak ne kadarını da karşılığın ödenmeyen emek olarak çalışacağını belirlemek amacıyla gerçekleşir. İşçiler açısından bu rekabeti sınırlandırmanın yolu ücretlerin artırılması ya da işgününün kısaltılması biçimleriyle gerçekleşir. Kapitalistler arası artı kâr mücadelesinin bir sonucu olarak kapitalizm, üretici güçleri geliştirip, üretim de sürekli yeni teknikler kullanır. Böylece metallerin değerleri düşerken, fiyatları da ucuzlar. Emek-gücü nün yeniden üretilme maliyetleri de bununla doğru orantılı olarak azalır. Sabit iş gününde emek-gücüne daha az bir değer ödeyen kapitalist görece olarak sömürüyü artırmış olur. Böylece 8 saatlik bir işgününde, işgününün daha az bir kısmı örneğin 2 saatlik kısmı işçinin emek gücünün değeri karşılığında çalıştığı kısmı ve 6 saatlik kısmı da kapitalist adına karşılığını almadan çalıştığı ya da kapitalistin özel mülkiyeti nedeniyle üretilen toplam değerden el koyduğu kısmını temsil edebilir. Dolayısıyla özü itibarıyla rekabetin sınıflar arası biçimi bir işgünü ve işgününün belirlenmesi mücadelesi olarak ele alınmaktadır.

Yeniden üretimle ilişkilenelemeyen sermayeler, gerçekleşmeyen metaller, sermayenin büyümesini olanaklı kılmayan karlar ve toplumsal olarak sermaye için anlamsız hale gelmiş bir toplumsal yeniden üretimle birlikte kriz kapıyı çalar ve kendisini gösterir. Kriz çevrimi içerisinde pek çok etmenin bu krize neden olduğu ileri sürülse de görüngüler ile gerçeklik arasındaki ayrışma burada kendisini açığa

vurmaktadır. Kapitalist üretim biçiminin krizi kâr oranlarının düşme eğilimi nedeniyle toplumsal yeniden üretim zincirinin kopuşu biçiminde ortaya çıkar. Ancak kriz çevriminin farklı aşamalarından krizin neden olduğu ilişkilerin tümü birer neden gibi algılanmaktadır. Çevrimin zamansal olarak bulunulan evresine bağlı biçimde kimi zaman tüketilmeyen metalar kimi zaman gereğinden fazla üretilmiş metalar kimi zaman toplumsal sermayenin üretimin gerçekleştirilmesinde kesimler arası orantısız dağılımı kimi zaman ise kapitalist üretimin anarşik doğası biçiminde gözlemlenebilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada bütünsel bir bakış açısıyla iktisadi doktrin içerisinde iki kurucu üzerinden tarihsel bir karşılaştırma gerçekleştirilmiştir. Böylece aynı ekol altında değerlendirilen Smith ve Marx’ın temel varsayımları ve bu varsayımlarının tarihsel gelişimleri değerlendirilerek iktisadi doktrin içi bir tartışma yürütülmüştür. Çalışmanın izlediği iktisadi paradigmalarının oluşumundan başlamaktadır. Temel paradigmalarının ortaya çıkışı açısından değerlendirildiğinde Smith, piyasanın başat olduğu toplumsal ilişkiler bağlamında, değerlerin kaynağının emek olduğu temel savıyla yeni bir bilim dalı olarak ekonomi politiğin ilk temsilcisidir. Smith’in öne çıkan “şaibeli” liberal kimliği, çarpıtılmış metaforlarının sürekli atfı almasıyla modern iktisadın işleyişine içkin hale gelmiş ve sert çekirdeğinin bir unsuru olmuştur. Smith’in analizlerinin özünde yer alan emek-değer vurgusu, azalan kâr oranları, durgunluk tezi ve denge tuzakları ise ana akım iktisattan dışlanmıştır. Dışlanan kavramsal yapı zemininde yükselen ve Smith’in elinde evrensellik iddiası nedeniyle tutarsız gelişen kavramlar; Marx tarafından tarihsel bir zeminde ve olguların işleyişlerinin çelişkili doğaları açıklanarak yeniden tanımlanmıştır. Bu tanımlama göz önünde bulundurulmadan değerlendirilen Marx, ana akım iktisat tarafından, ekonomi-politiğin yanlışlanan, köhneleşmiş analizleri altında realiteyi açıklamaktan uzak biçimde yaftalanmış ve klasik ekonomi politik ekolünün bir temsilcisi olarak, başına eklenen “kötümser” sıfatı ile birlikte tedavülden kalkan iktisatçılar müzesine kaldırılmıştır. Smith, “görünmez el”, piyasa mekanizması, liberalliği ve toplu iğne metaforu üzerinden tanımlanan işbölümü ve uzmanlaşma açıklamasıyla Avusturya ekolü iktisatçıların fikirlerine ilham kaynağı olmaya devam etmektedir^{xxv}. İronik bir biçimde bilimsel içeriklerinden arındırılan liberalliğiyle Smith “bilimsellik” yaftası altında değerlendirilirken; bilimsel analizleriyle iktisat içinde “epistemolojik kopuş” olarak nitelendirilebilecek Marx, “ideolojik” yaftası altında değersizleştirilmiştir.

Çalışmanın temel savı, Smith’in temellerini attığı klasik ekonomi politik kavramlarını, kapitalist üretim biçimi bağlamında tarihsel ve kavramların içsel çelişkilerini açığa çıkaran bir içerikle yeniden tanımlaması nedeniyle, Marx’ın klasik iktisat ekolü içine dâhil edilemeyeceğidir. Bu nedenle Marx’ta, kapitalist üretim biçiminin devam ettiği tarihsel koşullar altında, Smith’in veya Ricardo’nun yanlışlanmasıyla kolaylıkla göz ardı edilemeyecek iktisadi realiteyi açıklama gücüne sahip bir teorik yapı vardır. Bu bağlamda klasik ekolün eleştirel bir kolu

olarak sınıflandırılan Marx’ın ve Marksist iktisadın eleştirel, kötümser, gerçeklikten uzak, normatif ve ideolojik biçimde değerlendirilmesi, iktisadın metodolojik sorunlarına yanıt üretebilecek bir ekolün eskileştirilerek/klasikleştirilerek ötekileştirilmesine neden olmakta ve ana akım iktisadın, bilimselliği noktasında meşruiyetini tartışmalı hale getirmektedir.

Marx, Smith’in piyasasını kapitalist üretim biçimi altında çalıştırarak kapitalizmi analiz etmiştir. Bu nedenle kapitalist üretim biçiminin bilimsel olarak analizinin ilk kez Marx tarafından gerçekleştirildiği söylenebilir. Marx kapitalizmin eleştirisini değil analizini gerçekleştirmiştir; eleştirisini yaptığı şey ise Smith’in temellerini attığı evrensel yasalara sahip ekonomi politiktir. Klasik ekolün modern iktisada içkin hale gelmiş liberal ve serbest ticaret üzerine tezleri konusunda ise Marx ve Smith üzerinden yapılan dikotomi tamamen sahtedir. Marx müdahaleci/korumacı eğilimler ve serbest ticaret konusunda Smith’e oranla neredeyse daha liberal bir pozisyondadır. Piyasa genişlemesi ve sermaye birikimi konusunda ise Smith’e oranla daha iyimserdir. Marx’ın en büyük “günahı” değer teorisine içkin olan sömürü ilişkilerini ortaya çıkarması ve sömürüyü sistemin ayrılmaz bir parçası olarak ele almasıdır. Bu nedenle Marx’ın iktisat tarihinin tozlu raflarına kaldırılması, iddia edilenin aksine reel sosyalizm örneklerinin yok olması ile mümkün değildir; çünkü Marx’ın derinlikli bir sosyalist toplum analizi yoktur, Marx’ın önemsizleşmesi ancak kapitalizm sonrasında mümkündür.

Temel varsayımlarının aynılığı üzerinden bir sınıflandırmanın yapılabilir oluşu, doktriner anlamda her iki teorinin aynı kavramsallaştırma altında sınıflandırılması için yeterli değildir. Nitekim emek değer teorisine dayanan her iki teori içinde değer kavramı, emek, emek gücü ve değer belirlenmesine dair alt varsayımların ve değer kavramının kurulan teoriler içerisindeki temelinin ve tanımlanmasının son derece farklı olduğu görülmektedir.

Bir bütün olarak değerlendirildiğinde yöntemleri, temel varsayımları ve kavramlarının teori içerisindeki tanımlamaları göz önünde bulundurulduğunda, tarihsel olarak iki farklı kuram ortaya çıkmaktadır. Kavramların biçimsel benzerliği aynı teorik çatı altında sınıflandırılmaları için yeterli değildir. İktisadın sınırları içerisinde ele alındığında dahi Marx’ın kuramı, bütüncül ve bilimsel yapısıyla bir kıtab-ı mukaddes değil ancak bilimsel bir analiz ve gerçeği bulmak için girilen mücadelede henüz aşılmamış bir teorik çatı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle çalışmada, iktisadın genel kabullerine yönelik bir sorgulamanın gerekliliği de vurgulanmaktadır.

KAYNAKLAR

- Akarca, G. vd. (2010). Paktalos Irmağının Kıyısında Kriz Notları, Etki Yayınları, İzmir.
- Althusser, L. (1976). Lenin ve Felsefe, Birikim Yayınları, İstanbul.
- Arrighi, G. (2008). Adam Smith Pekin’de, Yordam Yayınevi, İstanbul.
- Braudel, F. (2004). Maddi Uygarlık, Cilt: 2, İmge Yayınevi, Ankara.
- Denis, H. (1973). Ekonomik Doktrinler Tarihi, Cilt: 1, Sosyal Yayınları, İstanbul.
- Desai, M. (2009). Marksist İktisat Teorisi, Çev: Nail Satlıgan, Efil Yayınları, Ankara.
- Emiroğlu K. vd. (2006). Ekonomi Sözlüğü, Bilim ve Sanat yayınları, Ankara.
- Engels, F. (1979). Doğanın Diyalektiği, Çev: Arif Gelen, Sol Yayınları, Ankara.
- Ertuğrul, A. (2014). Ekonomik Teori ve Analizin Tarihi, Efil Yayınları, Ankara.
- Foley, D. (2006). Adam’s Fallacy, A Guide To Economic Theology, The Belknap Press of Harvard University Press, London. <http://digamo.free.fr/duncan06.pdf>.
- Garegnani, P. (1984). Value and Distribution in the Classical Economists and Marx, Oxford Economic Papers, New Series, Vol: 36, No: 2, s. 291-325.
- Hunt, E.K. (2002). İktisadi Düşünce Tarihi, Çev: Müfit Günay, Dost Yayınevi, Ankara.
- Islatince, H. ve Adaçay F. R. (2013). İktisadi Düşünceler Tarihi, Ekin Yayınları, Bursa.
- Kaymak, M. (2010). Adam Smith’i Anlamak. Özgürlük Dünyası, sayı: 212, <http://www.ozgurlukdunyasi.org/arsiv/32-sayi-212/251-adam-smithi-anlamak-> (25.03.2017).
- Kazgan, G. (2010). İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, (15.Basım), Remzi Yayınevi, İstanbul.
- Keynes, J. M. (2008). Genel Teori, İstidam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi, Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Klein, D. B. (2010). Liberty between the Lines in a Statist and Modernist Age: Unfolding the Adam Smith in Friedrich Hayek, *Economic Affairs*, (October), s. 82-85.
- Kurz, D. H. (2010). Technical Progress, Capital Accumulation and Income Distribution in Classical Economics: Adam Smith, David Ricardo and Karl Marx, *The European Journal of the History of Economic Thought*, 17/5, s. 1183-1222.

- Marx, K. (1979). *Grundrisse, ekonomi politiğin eleştirisi için ön çalışma*, Birikim Yayınları, İstanbul.
- Marx, K. (1998). *Artı Değer Teorileri*, Cilt: 1, Çev: Yurdakul Fincancı, Sol Yayınları, Ankara.
- Marx, K. (2004a). *Kapital*, Cilt: I, 7. Baskı, Çev. A. Bilgi, Sol Yayınları, Ankara.
- Marx, K. (2004b). *Kapital*, Cilt: II, 7. Baskı, Çev. A. Bilgi, Sol Yayınları, Ankara.
- Marx, K. (2004c). *Kapital*, Cilt: III, 7. Baskı, Çev. A. Bilgi, Sol Yayınları, Ankara.
- Marx, K. (2009). *1844 El Yazmaları*, Çev: Murat Belge, Birikim Yayınları, İstanbul.
- Marx, K. ve Engels, F. (2013). *Alman İdeolojisi*, Çev: Olcay Geridönmez, Tonguç Ok, Evrensel Basım Yayın, İstanbul.
- Marx, K. ve Engels, F. (2014). *Serbest Ticaret Sorunu Üzerine*, Haz: Önder Kulak, Notabene Yayınları, Ankara.
- Milios, J. (2000). *Social Classes in Classical and Marxist Political Economy*, *American Journal of Economics and Sociology*, Vol: 59, No: 2, s. 283-302.
- Mirowski, P. (1989). *Economics as Social Physics, Physics as Nature's Economics*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Smith, A. (2006). *Milletlerin Zenginliği*, Çev: Haldun Derin, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul. (İlk baskı 1776).
- Underhill, D. R. G. (2000). *State, Market and Global Political Economy: Genealogy of an (inter-?) discipline*, *International Affairs*, 76/4, s. 805-824.
- West, E. G. (1969). *The Political Economy of Alienation: Karl Marx and Adam Smith*, *Oxford Economic Papers, New Series*, Vol: 21, No: 1, s. 1-23.
- Wolff, D. R. Ve Resnick, S. A. (2016). *Çatışan İktisadi Teoriler, Neoklasik, Keynesci ve Marksçı*, Çev: Can Evren, Yordam Yayınları, İstanbul.

Son Notlar

i Marx'ın Hegel'in diyalektik anlayışına yönelik olarak ifade ettiği bu durum, bütünsel olarak klasik ekonomi politiğe yönelttiği eleştiriler için de söylenebilir.

ii Smith ve Marx'ın çalışmanın bütününde karşılaştırılmaları iktisadi bağlamda ana eserleri olan “Milletlerin Zenginliği” ve “Kapital” temelinde gerçekleştirilmektedir. Ricardo ile daha çok teorik açıkların tamamlanması ve düzeltilmesiyle bütünsel bir teori haline gelen klasik ekonomi politik öncesinden bir kopuş göstermemektedir. bu nedenle çalışma iki kurucunun temel eserleri üzerinden yöntemsel bir karşılaştırmayı amaçlamaktadır.

ⁱⁱⁱ Böylesine bir doktriner tartışmanın bütünsel olarak tamamlayacak olan şey, Smith ve Marx'ta rekabetin analizi, Kâr Oranlarının düşüşü bağlamında Smithyen Denge Tuzakları ve Marksist Sınırsız Sermaye Birikiminin ve her iki teorinin dış ticaret üzerine görüşlerinin incelenmesinin ardından tamamlanabilir. Ancak çalışmanın bu kısmı boyut ve içerik nedeniyle başka bir çalışmaya bırakılmıştır.

^{iv} Althusser, Marksizmin bu epistemolojik kopuşunu tarihsel materyalizmin ya da Althusser'in tercihi ile Tarih Biliminin ortaya konulmasına bağlamaktadır. Çünkü her ne kadar kendisinden önceki düşünce ve ideolojilerden etkilense de Marx'ın temel kopuşu özgün bir bilim olarak “Tarih Bilimini” ortaya koymasıyla gerçekleşmektedir. Bkz. Althusser, L. (1976) *Lenin ve Felsefe*, Birikim Yayınları, İstanbul.

^v Esasen kurucu niteliği ile Smith ve teorik dehasıyla Ricardo çalışmanın genelinde aynı zamanda Klasik İktisat Doktrinini de temsil etmektedir.

^{vi} Bu konuda geniş bilgi için bkz. Mirowski (1989).

^{vii} Smith'in argümanlarının modern neoklasik iktisattaki yansımaları hakkında geniş bilgi için bkz. Foley (2006)

^{viii} Ayrıntılı bilgi için bakınız, Wolff ve Resnick (2016), Ertuğrul (2014) “burada Marx'ın analizi Hegel, Feuerbach ve Ricardo'nun teoriklerinin eklemleştirilmesi biçiminde tanımlanmaktadır.”, İslatince ve Adaçay (2013)“sentezci bir eleştirel ilerlemeci olarak ele alınmaktadır”, Kazgan (2010) “yöntem olarak evrensel-tabii olanla tarihsel-toplumsal-geçici olanın Marx tarafından ayrıştırılmasına rağmen iktisadi analiz tarihinde Marx, Klasik ekolle bir arada incelenecek kadar Klasiktir.”, Desai'ye (2009) göre ise “İktisatta ayrı bir geleneğin, Klasik ekolden türeyen ama aynı zamanda ondan kopan bir geleneğin öncüsü oluşudur Marx'ı önemli kılan.”

^{ix} Klasik Ekonomi ifadesinin ilk kez Marx tarafından İngiltere'de Sir William Petty ve Fransa'da P. Boisguilbert ile başlayıp; Ricardo ve Sismondi ile biten klasik liberalizm çerçevesinde gelişen ve ekonomi bilimini yaratan iktisatçılar için kullanıldığını belirtmek gerekmektedir. Bu sava temel teşkil eden pasaj Kapital'in I. cildinde şu şekilde yer almaktadır: “burjuvazinin günlük kullanımı için en münasebetsiz olayların en akla uygun açıklamalarını arayan, bunun dışında da tuzu kuru burjuvazinin onlar için dünyaların en iyisi olan kendi dünyaları ile ilgili bayağı düşüncelerini bilgiççe sistemleştirmeye ve bunları ebedi gerçeklermiş gibi ilan etmeye kalkışan vülger ekonomiye karşılık, W. Petty'den beri burjuva toplumundaki gerçek üretim ilişkilerini araştıran bir ekonomi bilimini anlıyorum.”

Diğer taraftan klasik kavramı, ekonominin doğal olarak tam istihdamı sağladığı fikrinde uzlaşmaları nedeniyle kendisinden önceki tüm iktisatçıları nitelemek için Keynes tarafından da kullanılmıştır. Keynes, (2008, s.1) klasik kavramının ilk kez Marx tarafından dile getirildiğini de vurgulamaktadır. Ancak kavramın tarihselliği ve iktisat teorilerinin 1930'lara değin gelişimi göz önünde bulundurulduğunda, bu makalede ilk tanım, klasik kavramının içeriği olarak kabul edilmektedir. (bkz. Emiroğlu K. vd. (2006) *Ekonomi Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, s.465).

^x Bkz. Engels Doğanın Diyalektiği, (1979). Marx'ın tarihsel materyalist diyalektik yöntemi özellikle “Ekonomi Politüğün Eleştirisine Katkı”nın önsözünde somut olarak ortaya konmaktadır. Bununla birlikte 1844 El Yazmaları, Grundrisse, Alman İdeolojisi gibi eserlerinde bu somut yöntemin geliştirilme aşamaları tarihsel bir incelemeyle görülebilmektedir. Çalışmanın içeriği ve kapsamı çerçevesinde en uygun bütünsel eseri olan Kapital üzerine odaklanılmıştır.

^{xi} Arrighi (2008,s.55-57), Smith’in piyasa kavramının kendiliğinden doğan bir düzeni yansıtmadığı ve Smith’in müdahalesiz bir piyasa tahayyülüne sahip olmadığını iddia etmektedir. Smith’in piyasası, ancak devletin düzenleyici olarak müdahale ettiği bir durumda kendinden beklenen etkin fonksiyonları yerine getirebilir. Müdahalesiz ve düzenlenmemiş bir piyasa, kendi bünyesinde etkinliği bozacak tekel vs. gibi birçok unsur yaratacaktır. Arrighi’ye göre Smith’in kendiliğinden doğan müdahalesiz piyasanın teorisyeni olması fikri, iktisat biliminin kabul ettiği yanlış mitlerden biridir.

^{xii} Uluslararası ekonomi politik bağlamında piyasa ve devlet diyalektiği ile ilgili klasik ve marksist perspektifin karşılaştırması hakkında geniş bilgi için bkz. Underhill (2000).

^{xiii} Marx’ın dış ticaret konusundaki fikirleri için bkz. Marx ve Engels (2014).

^{xiv} Marksist İktisat Teorisi konusunda literatür içinde tam bir görüş birliği sağlanmamasına ve “Marksgil İktisat” gibi kavramsallaştırmalar kullanılmasına rağmen bu konuda gerek Marx’ın yöntemi gerekse kullandığı kavramsallaştırmalar nedeniyle Marksist İktisat Teorisi kavramını kullanmayı tercih ediyoruz. Diğer taraftan dönemi itibariyle sanattan sosyolojiye tarihten iktisada kadar geniş bir ilgi alanı bulunduğu ve tüm bu alanlarda Marksist kuramın ele alışlarının olduğunun bilincinde olarak kavramsallaştırma tercih edilmektedir.

^{xv} Bu konuda geniş bilgi için bkz. Braudel, (2004).

^{xvi} Marx, K. (2004) Kapital, cilt I, “Sözde İlkel Birikim”

^{xvii} Sömürü ilişkileri bağlamında burada özellikle belirtilmesi gereken olgu emek gücünün alımı ve satımında piyasanın Marx’ta da adil bir kurum olarak var olduğudur. Dolayısıyla sömürü ilişkilerinin, dolaşım alanında piyasadaki kaynaklı değil de üretim alanında emek-gücünün özellikli bir meta olmasından yani kendi değeri ile birlikte bir fazla değer yaratma niteliğine sahip olmasından kaynaklandığı vurgulanmalıdır. Marx değişim ilişkilerini;

“Sınırları içerisinde emek-gücü alım ve satımının sürüp gittiği ayrıldığı bu alan, aslında, insanın doğuştan var olan haklarının tam bir cenneti idi. Burada egemen olan yalnızca, Özgürlük, Eşitlik, Mülkiyet ve Bentham’dır. Özgürlüktür, çünkü metam, diyelim emek-gücünün hem alıcısı hem satıcısı yalnızca kendi serbest iradelerinin etkisi altındadırlar. Serbest taraflar olarak sözleşme yaparlar ve vardıkları anlaşma, ortak iradelerinin yasal ifadesinden başka bir şey değildir. Eşitliktir, çünkü birbirleriyle basit meta sahipleri olarak ilişki içine girerler ve eşdeğerleri değişirler. Mülkiyettir, çünkü taraflar, kendi malı olan şeyler üzerinde tasarrufta bulunur. Ve Bentham’dır, çünkü her iki taraf da yalnız kendisini düşünür. Bunları bir araya getiren ve ilişki içerisine sokan tek güç, bencillik, kazanç ve özel kişisel çıkarıdır. Herkes yalnız kendisini düşünür, kimse geri kalana kulak asmaz, ve böyle yaptıkları için de, şeylerin önceden düzenlenmiş uyumu gereği ya da kadiri mutlak ve takdiri ilahi ile hepsi de, herkesin mutluluğu ve yararı adına, kendi karşılıklı çıkarları adına elbirliği ile çalışırlar” (Marx, 2004a,s.178-179) biçiminde ifade etmektedir.

^{xviii} Marx, K. (2004) Kapital, cilt I, s.178.

^{xix} Klasik iktisat ve Marx’ın değer teorisinin derinlemesine bir analizi bkz. Garegnani (1984).

^{xx} Burada metallerin değerlerinin, üretimleri için gereken emek miktarıyla belirlenişi ya da değer, metalleri satın alabilecek emek miktarıyla belirlenişi ya da belirli bir miktar canlı emek satın alabilecek meta miktarıyla belirlenişi biçimindeki çeşitli tanımlanmaları, özü itibariyle Smith’te emeğin değişim değerinin aynı anlamda ücretlerin, değer ölçüsü olarak tanımlanmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla değer kendinden bir değer ölçüsü yaratılarak değer tanımlanma yoluna gidilmesi, [Bkz. Marx, K. (1998)] aynı zamanda Smith’teki değer-fiyat ikileminin muğlaklığının da temelini oluşturmaktadır.

^{xxi} Smith, herkesin çalıştığı ve emek ürünlerini mübadele ettiği varsayımsal toplumunda, ürünlerin mübadelesi için eşit emek miktarlarını barındırmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Aksi takdirde mübadelede bir taraf zarar görecektir ve mübadele ilişkileri işleyemez hale gelecektir. Ancak Smith bu değişim ilişkilerinin ilkel toplumlarda da geçerli olduğunu düşünmektedir. Smith, kendi değer açıklamasının uygar bir ulus için geçerli olmadığı fikrindedir. Bkz. Denis (1973).

^{xxii} Emek gücünün sömürüsü ile yabancılaşma olgusu farklı kavramlardır. Smith’te yabancılaşma aşırı uzmanlaşma sonucu emeğin vasıfsızlaşması olarak tanımlanırken, Marx’ın erken dönem eserlerinde emek gücünün üretim sürecinde nesneleşmesi, bir başka deyişle kendi emeğinin ürünleri üzerinde kontrol gücünün olmaması olarak tanımlanır. Bu konuda geniş bilgi için bkz. West (1969).

^{xxiii} Marx ve Smith’te sınıf kavramı ve rekabet konusunda geniş bilgi için bkz. Milios (2000) ve Arrighi (2008).

^{xxiv} İşgünü içerisindeki gerekli emek zamanı ile artı emek zamanı arasındaki oranın değiştirilmesi artı değer üretimini de belirlemektedir. İşgününün uzatılmasıyla üretilen artı değer, mutlak artı değer olarak tanımlanmaktadır. Buna karşılık, üretim sürecinde işgününde gerekli emek zamanını temsil eden kısmın kısaltılması ve işgününün gerekli ve artı emek zamanını temsil eden kısımları arasındaki orantının değişmesinden sonra elde edilen artı değere de nispi artı değer denmektedir (Marx, 2004a: 306).

^{xxv} Smith’in Hayek ve Avusturya Ekolü için anlamı ve bu ekol tarafından dışlanan fikirleri için Bkz. Klein (2010).